

SÍNTESE HISTÒRICA DELS ESTUDIS HERPETOLÒGICS ALS PAÏSOS CATALANS

A. Montori,* J. Maluquer Margalef** i X. Pascual***

Rebut: febrer 1984

*Treball en homenatge a
En Joaquim Maluquer i Nicolau*

ABSTRACT

An historical account of herpetological studies in the Catalan Countries

The most important facts in the field of Herpetology in the Catalan Countries, since the beginning of herpetological studies to our days, are described. An exhaustive review of all work done in this field is presented.

INTRODUCCIÓ

Aprofitant la commemoració d'aquest 50è. volum del *Butlletí* de la Institució Catalana d'Història Natural s'ha considerat oportú presentar aquest treball, fruit d'uns quants anys d'investigació i recopilació minuciosa de tota mena de publicacions dutes a terme en el camp de l'herpetologia i referides a l'àmbit geogràfic dels Països Catalans.

L'ordenació cronològica de totes les referències bibliogràfiques obtingudes proporciona una àmplia visió històrica de l'evolució que han seguit els estudis herpetològics. Al mateix temps, permet d'elaborar una síntesi de la tasca realitzada en aquesta branca de la Zoologia, des del seu inici fins a l'actualitat, i en la qual poden destacar-se les fites més importants així com els diferents camins que han recorregut les investigacions herpetològiques a casa nostra.

En comparació amb altres disciplines zoològiques, l'herpetologia ha estat sempre una ciència que ha despertat escàs in-

terès i per això és poc desenvolupada. Això no obstant, en el transcurs d'aquest centenar llarg d'anys d'història herpetològica als Països Catalans, s'han publicat nombroses notes de camp i petits treballs faunístics que poden ser considerats com a contribució puntual al millor coneixement de la distribució geogràfica de les espècies herpètiques. Són escassos, però, els treballs d'investigació amb una visió científica més àmplia i que tinguin com a objectiu aprofundir sobre aspectes de la biologia, poc desenvolupats encara malgrat que constitueixen, avui en dia i fora de les nostres fronteres, les línies de treball més importants en el camp de l'herpetologia (per exemple, els estudis de les comunitats, l'ecologia i biologia de les poblacions, etc.).

A l'apèndix bibliogràfic, que constitueix la base fonamental d'aquesta exposició, poden trobar-se tots els treballs que s'han publicat sobre herpetologia i que tenen com a àrea d'estudi el territori geogràfic dels Països Catalans. D'acord amb el criteri seguit pels autors, s'han inclòs a la llista tota

* Departament de Zoologia (Vertebrats). Facultat de Biologia. Universitat de Barcelona. Avinguda Diagonal, 645. 08028 Barcelona.

** Còrsega, 413. 08037 Barcelona.

*** Secció d'Herpetologia. Museu de Zoologia. Ap. de Correus, 593. 08003 Barcelona.

mena de publicacions, llevat d'aquelles notes de caràcter estrictament divulgatiu o terrariòfil que no representen cap aportació vàlida als estudis herpetològics. També s'hi han incorporat treballs que, pertanyent a altres disciplines zoològiques, contenen aportacions faunístiques o de qualsevol altra mena a l'herpetologia, i que són suficientment interessants com per a justificar la seva presència. No tots els treballs allistats a l'apèndix bibliogràfic han pogut ser revisats directament pels autors; en aquest cas, la intenció ha estat d'incloure aquells títols que no ofereixen dubtes sobre l'àmbit geogràfic a què es refereixen. Els estudis exclusivament de fisiologia i paleontologia d'amfibis i rèptils han estat exclosos, així com les guies de camp i llibres d'herpetologia general.

Per altra banda, i a l'hora d'esbossar la història herpetològica dels Països Catalans, s'ha considerat oportú, per no allargar massa el text, d'assenyalar únicament aquells autors que han destacat com a pioners i impulsors de l'herpetologia, i que han deixat a les generacions posteriors un considerable material que ha estat bàsic per a continuar la tasca realitzada. També s'esmenten aquells investigadors que s'han distingit per la qualitat científica dels seus treballs, realitzant notables aportacions al coneixement de l'herpetofauna o introduint noves metodologies que han fomentat el posterior desenvolupament dels estudis herpetològics.

SÍNTESI HISTÒRICA

Els orígens de l'herpetologia als Països Catalans es remunten a mitjans del segle passat, i les seves arrels són enterrades en les primeres Històries Naturals, Topografies Mèdiques i obres similars on es recullen les primeres ressenyes sobre la fauna herpetològica local o comarcal. Encara que la credibilitat de les referències donades en aquests textos era dubtosa, durant força temps foren elements de consulta imprescindible a l'hora d'emprendre qualsevol treball sobre la repartició de les espècies d'amfibis i rèptils.

El que pot ésser considerat com a primer herpetòleg de l'Estat, Eduard Boscà, publica, l'any 1873, una primera nota referida a l'arxipèlag dels Columbrets. La seva tasca d'investigació desemboca en la publicació del primer catàleg de l'herpeto-

fauna ibèrica i balear (BOSCÀ, 1877a), en el qual figura la primera llista de totes les espècies de la Península i de les Illes, conjuntament amb la seva repartició geogràfica. Uns anys més tard, aquest autor esmena una sèrie d'errors comesos en el treball citat i publica un nou catàleg, correcció del primer (BOSCÀ, 1881a). A part dels catàlegs citats, Boscà és autor de nombroses notes que versen, fonamentalment, sobre taxonomia i biogeografia de les nostres espècies, i en les quals apareixen les primeres dades faunístiques del País Valencià.

Circumscribit al Principat de Catalunya, Joaquim Maluquer i Nicolau esdevé l'herpetòleg més important de les primeres dècades d'aquest segle. Són nombroses les publicacions —en forma de treballs, notes, catàlegs i monografies— d'aquest autor, tot i que se succeeixen en un interval de temps relativament curt (1915-1919). Entre la seva obra, fonamentalment de caire faunístic, cal destacar les monografies sobre les serps i les tortugues de Catalunya (MALUQUER, 1917k, 1919c). Per altra banda, aquest autor va reunir la primera col·lecció herpetològica del país que, juntament amb les aportacions i donacions fetes al Vivari de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, constitueixen un important material d'estudi que es conserva, en part, a la valuosa col·lecció del Museu de Zoologia de Barcelona.

La gran majoria de notes i treballs herpetològics de l'època —referits només al Principat de Catalunya— i entre els quals es troben les primeres citacions d'algunes espècies als Països Catalans, apareixen publicades al *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*. Coetanis de Maluquer, com el seu germà Salvador, I. de Sagarra i J. Barnola entre altres, hi publiquen diverses notes, encara que amb menys assiduitat que J. Maluquer, per no constituir aquesta especialitat la matèria pròpia dels seus estudis.

L'any 1925, Robert Mertens publica una gran síntesi de tots els treballs fets fins aquell moment, afegint-hi nombroses aportacions inèdites i fent, al mateix temps, la primera gran reflexió biogeogràfica de l'herpetofauna del NE ibèric (MERTENS, 1925). Aquesta obra, encara vigent en molts aspectes, és de consulta gairebé obligada quan es tracta d'emprendre qualsevol estudi de biogeografia dels Països Catalans.

Després dels treballs de Mertens s'obre un parèntesi quasi absolut en la producció de treballs herpetològics, fenomen que, altrament, s'observa en diverses disciplines zoològiques i sembla tenir un abast peninsular.

No és fins a la segona meitat d'aquest segle que es reprenen els estudis en aquest camp, començant-se a perfilar les actuals línies d'investigació herpetològica. A l'inici d'aquesta segona etapa, cal destacar el nom d'Enric Balcells que, entre d'altres, realitzà estudis sobre la granota rogenca des d'una perspectiva sense precedents a casa nostra, obrint nous camps d'investigació que havien restat inèdits fins aquell moment. Aquest científic és també un dels promotors dels estudis interdisciplinaris, iniciats en aquesta època, de les zones de particular interès com són les illes Medes i el parc nacional d'Aigües Tortes.

Pel que fa a les illes Balears, en aquest període Guillem Colom apareix com el primer autor autòcton que centra, aprofundeix i descriu el problema de les sargantanes balears i la seva diferenciació insular, ultra diversos estudis genèrics de caire eminentment biogeogràfic sobre la resta de la fauna insular. Fins aquell moment, únicament científics alemanys com Eisen-traut, Mertens, Müller i altres havien estudiat la subspeciació d'aquestes sargantanes.

El primer autor que llegeix una tesi doctoral de temàtica exclusivament herpetològica és Joan Pau Martínez Rica, amb el seu estudi sobre els gecònids ibèrics (MARTÍNEZ RICA, 1974a). Posteriorment, aquest autor centra els seus treballs a la zona pirinenca, i culmina, ara per ara, la seva gran tasca científica amb el recent Atlas Herpetològic dels Pirineus (MARTÍNEZ RICA, 1983).

En una etapa ulterior, Maria Victòria Vives Balmaña segueix el fil dels estudis herpetològics restringits només a Catalunya i iniciats a principis de segle per J. Maluquer i R. Mertens. Els seus treballs tracten, sobretot, aspectes biogeogràfics, amb especial dedicació a la problemàtica del gènere *Podarcis* a Catalunya. Aquests treballs es veuen culminats amb la seva tesi doctoral sobre l'herpetofauna del NE ibèric (VIVES BALMAÑA, 1982a).

Les perspectives actuals de l'herpetologia als Països Catalans han millorat sensiblement els darrers temps, i s'ha experimentat un increment dels estudis així com

de l'interès per aquesta matèria, impen-sable tan sols vuit o deu anys enrera. Actualment hi ha múltiples nuclis de treball que, des de diverses institucions i àmbits geogràfics, incideixen en la temàtica herpetològica.

Una de les fites que assenyalen la creixent atenció que es dedica a aquesta branca de la zoologia és la realització, l'any 1976, del primer curs d'iniciació a l'herpetologia, organitzat conjuntament per la Unió Excursionista de Catalunya i el Museu de Zoologia de Barcelona. Posteriorment s'han succeït, amb força èxit, diferents cursos i conferències de divulgació.

L'any 1981 es crea la Societat Catalana d'Ictiologia i Herpetologia (SCIH), amb seu a Barcelona, que aplega molts dels interessats en aquesta especialitat; publica periòdicament el *Butlletí* de la Societat on s'inclouen notes científiques. Aquesta publicació és l'única, actualment, que es dedica preferentment a herpetologia en els Països Catalans.

Un altre dels factors que assenyalen aquest desenvolupament herpetològic, és el nombre considerable de tesis de grau i de doctorat llegides en aquests darrers anys (MARTÍNEZ RICA, 1974; RODRÍGUEZ RUIZ, 1975; SEVA, 1981; CIRER, 1981; VIVES BALMAÑA, 1982; POLLS, 1982; HORTA, 1983; CAMPENY, 1983).

Indiquem també la contribució que presenten les col·leccions a l'estudi de l'herpetologia. En primer lloc, la del Museu de Zoologia de Barcelona —que inclou l'antiga col·lecció provinent del Vivari de la Junta de Ciències Naturals— i que comprèn un total que ultrapassa els dos mil exemplars. Esmentem també la col·lecció del Departament de Zoologia (Vertebrats) de la Facultat de Biologia de la Universitat de Barcelona; les de les Facultats de Biologia de les Universitats de València i Alacant; així com aquelles que es conserven al Museu Darder d'Història Natural de Banyoles i al Museu de Ciències Naturals de Mataró, entre d'altres menys conegudes.

Finalment, cal dir que els autors són conscients que a l'apèndix bibliogràfic poden mancar alguns treballs, principalment d'autors estrangers; això no obstant, hom creu que el treball de recopilació realitzat és prou important i representatiu com per considerar que s'han aconseguit els objectius inicialment plantejats de facilitar una llista, al més completa possible, dels tre-

balls herpetològics realitzats als Països Catalans.

AGRAÏMENTS

Els autors volen fer constar el seu agraïment a totes aquelles persones que han proporcionat referències bibliogràfiques per a aquest treball, i molt particularment als Drs. Peter W. Hopkins, Eduard Seva i Salvador Maluquer, per la seva especial i desinteressada contribució.

APENDIX BIBLIOGRAFIC

- AGUILAR-AMAT, J. B. 1918. Recull herpetològic. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 18 (1): 23-27.
- AGUILAR-AMAT, J. B. 1924. Dades per un catàleg dels mamífers de Catalunya. *Treb. Mus. Cienc. Nat., ser. zool.*, 7 (4): 14-15.
- AGUILAR-AMAT, J. B. 1928. Algo sobre la tortuga gigante. *Ibérica*, 740: 102-103.
- ALCOVER, J. A. 1976. Fauna Balear. In: *Natura, us o abús? Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*: 89-90 (R. Folch, ed.). Barcino, Barcelona.
- ALCOVER, J. A. 1979. Els vertebrats terrestres de les illes Balears. In: *Geografia Física dels Països Catalans*: 177-180 (O. Riba et al., eds.). Kretes, Barcelona.
- ALCOVER, J. A. & MAYOL, J. 1980. Notícia del hallazgo de *Baleaphryne* (Amphibia, Anura, Discoglossidae) viviente en Mallorca. *Doñana, Acta Vertebrata*, 7 (2): 266-269.
- ALCOVER, J. A. & MAYOL, J. 1981. Espècies relíquies d'amfibis i de rèptils a les Balears i Pitiüses. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 25: 151-167.
- ALCOVER, J. A. & MAYOL, J. 1982. Espècies relictuelles d'amphibiens et de reptiles des îles Baléares et Pityuses: une extension des résultats. *Bull. Soc. Herp. Fr.*, 22: 69-74.
- ALCOVER, J. A., MOYÀ-SOLA, S. & PONS-MOYÀ, J. 1981. *Les Quimeres del Passat*. Moll. Ciutat de Mallorca.
- ALOMAR, G., MAYOL, J. & ALCOVER, J. A. 1983. *Baleaphryne* et les vertébrés relictés des Baléares: État des connaissances et quelques conséquences généralisables. *Bull. Soc. Zool. Fr.*, 108 (4): 635-647.
- ÁLVAREZ LÓPEZ, E. 1927. La distribución de los anfibios ibéricos y su interés para la zoogeografía peninsular. *Asoc. Esp. Prog. Cienc.*, Congreso de Cádiz.
- ÁLVAREZ LÓPEZ, E. 1929. Contribución a la zoogeografía hispánica. Caracteres zoogeográficos de los saurios ibéricos. *Mem. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 15: 81-83.
- ÁLVAREZ LÓPEZ, E. 1934. Los caracteres geográficos de la herpetofauna ibérica. *Bol. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 34 (6): 327-373.
- ANÓNIM. 1905a. Exemplars rebuts pera el Museo. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 5 (5): 71.
- ANÓNIM. 1905b. Exemplars rebuts pera el Museo. *Ibid.*, 5 (6): 102-103.
- ANÓNIM. 1905c. Exemplars rebuts pera el Museo. *Ibid.*, 5 (7): 136.
- ANÓNIM. 1905d. Exemplars rebuts pera el Museo. *Ibid.*, 5 (9): 151.
- ANÓNIM. 1906a. Exemplars rebuts pera el Museo. *Ibid.*, 6 (3): 48.
- ANÓNIM. 1906b. Exemplars rebuts pera el Museo. *Ibid.*, 6 (4): 64.
- ANÓNIM. 1906c. Exemplars rebuts pera el Museo. *Ibid.*, 6 (6): 96.
- ANÓNIM. 1906d. Exemplars rebuts pera el Museo. *Ibid.*, 6 (7): 112.
- ANÓNIM. 1916. Donatius per al Museu. *Ibid.*, 16 (7): 108.
- ANÓNIM. 1917. *Guia de les instal·lacions i serveis a càrrec de la Junta*. Publ. Junta Cienc. Nat. Barcelona.
- ANÓNIM. 1932. Notes zoogeogràfiques de les valls d'Andorra. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 32 (4-5-6): 127-128.
- Archiducque LUIS SALVADOR. 1895. *Columbretes*. H. Mercy, Praga.
- ARÉVALO, C. 1917. *Emys orbicularis* y *Clemmys leprosa* en la laguna de Almenara (Castellón). *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 17: 509.
- BALASCH, J. 1926. Datos para facilitar la captura del *Anguis fragilis* L. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 26 (8): 158-160.
- BALCELLS, E. 1955a. Contributions to the study of the life cycles of Spanish amphibians. *British J. Herpet.*, 2: 1-6.
- BALCELLS, E. 1955b. Datos para el estudio del ciclo biológico de los geocos del NE de España e islas Baleares. *Publ. Inst. Biol. Apl.*, 20: 33-45.
- BALCELLS, E. 1956. Estudio morfológico, biológico y ecológico de *Rana temporaria* L. *Ibid.*, 24: 81-121.
- BALCELLS, E. 1957a. Elementos nórdicos en el poblamiento de la cumbre del Montseny. *Ibid.*, 26: 123-126.
- BALCELLS, E. 1957b. Datos para el estudio del ciclo biológico de *Rana temporaria* L. del Pirineo. *Pirineos*, 43-46: 327-347.
- BALCELLS, E. 1963. El poblamiento vegetal y animal de las islas Medas. *An. Inst. Est. Gerund.*, 16: 5-31.
- BALCELLS, E. 1964a. Vertebrados de las islas Medas. *Publ. Inst. Biol. Aplic.*, 36: 39-70.
- BALCELLS, E. 1964b. Estudio de las Pitiusas. *Supl. Misc. Zool.*, 1 (5): 29-31.
- BALCELLS, E. 1968. Estudio general de los biotopos de las islas Medas. *Publ. Centr. Pir. Biol. Exp.*, 2: 91-147.
- BALCELLS, E. 1969. Estudios en el Parque Nacional de Aiguës Tortes y San Mauricio: Memoria; distribución de los vertebrados en distintos pisos de vegetación; estudio climático en el estany Llong. *Act. IV Congr. Int. Est. Pyr.*, 2 (1): 83-93.
- BALCELLS, E. 1975. Observaciones en el ciclo biológico de anfibios de Alta Montaña y su interés en la detección del inicio de la estación vegetativa. *P. Centr. pir. Biol. exp.*, 7 (2): 55-153.
- BALCELLS, E., ESPAÑOL, F., MONTERRAT, P. & SELGA, D. 1962. Avance del estudio del «Parque Nacional de Aiguës Tortes». *Act. III Congr. Int. Est. Pir.*, Girona-1958: 193-204.
- BALCELLS, E. & VIDAL, A. 1964. Excursión al macizo de Montgrí (Gerona). *Supl. Misc. Zool.*, 1 (5): 26-27.
- BARCELÓ I COMBIS, F. 1876. Nuevos apuntes para la fauna balear: Catálogo de los reptiles y de los moluscos terrestres y de agua dulce observados en las islas Baleares. *Mus. Balear Lit. Cienc. Artes*, 3 (6): 201-210.
- BARNOLA, J. M. 1914. Recollits en el Pantano de Vallvidrera. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 14 (6): 116.
- BARNOLA, J. M. 1915a. *Tropidonotus viperinus* a Sarrà. *Ibid.*, 15 (3): 34.
- BARNOLA, J. M. 1915b. Comunicació herpetològica. *Ibid.*, 15 (7): 121.
- BARNOLA, J. M. 1916a. Excursió colectiva a Vallvidrera i Santa Creu d'Olorde. *Ibid.*, 16 (5): 68-69.
- BARNOLA, J. M. 1916b. El *Dermodochelys coriacea* L. *Ibid.*, 16 (8): 129.
- BARNOLA, J. M. 1917. Una nova localitat de la *Coronella girondica*. *Ibid.*, 17 (7): 99.
- BARNOLA, J. M. 1918a. Larves de *Salamandra maculosa*. *Ibid.*, 18 (2): 35.
- BARNOLA, J. M. 1918b. Sobre el *Coelopeltis monepessulana* Hermann. *Ibid.*, 18 (8): 154.
- BARNOLA, J. M. 1919. Nova localitat de *Molge aspera*. *Ibid.*, 19 (7): 123.
- BARNOLA, J. M. 1920a. La *Salamandra maculosa* Laur. al Montseny. *Ibid.*, 20 (4): 76.
- BARNOLA, J. M. 1920b. Cites sobre espècies d'escurçons a Catalunya. *Ibid.*, 20 (7): 134.
- BARRERA, J. 1912. Les serps i els aucells. *Ibid.*, 12 (5): 77-79.
- BAYERRI, E. 1934. *Historia de Tortosa y su comarca*, III. Biblioteca Balmes, Barcelona.
- BEA, A., PASCUAL, X., VILELLA, J. F., GONZÁLEZ, D. & ANDREU, C. 1978. Notas sobre reptiles ibéricos: III. Estudio preliminar sobre biometría y distribución de *Elaphe longissima* (Laur. 1768) en la Península Ibérica (Reptilia, Colubridae). *Misc. Zool.*, 4 (2): 191-204.
- BEDRIAGA, J. Von. 1879. Mémoire sur les variétés européennes du lézard des murailles. *Bull. Soc. Zool. Fr.*, 4: 194-228.
- BEDRIAGA, J. Von. 1895. On the pyrenean newt *Molge aspera* Dugès. *Proc. Zool. Soc. London*: 150-161.
- BELLOC, E. 1894. Nouvelles explorations lacustres dans les Pyrénées-Orientales, dans la Haute-Garonne, dans les Hautes-Pyrénées et sur le versant espagnol. *Ass. Franç. Avanc. Sci.*, Caen.
- BERNIS, F. 1968. La culebra de las islas Columbretes: *Vipera latastei*. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Biol.)*, 66: 115-133.
- BIRKENMEIER, E. 1955. Einige Bemerkungen zur Biologie des Mauergeckos, *Tarentola mauritanica* Linné. *Ost. Zool. Z.*, 6: 277-296.
- BISCHOFF, W. 1981. Verspreidung oecologie en systematiek van de Zandhagedis *Lacerta agilis*. *Lacerta*, 39 (6/7): 85-93.
- BOADA, M., LLIMONA, F. & MATEU, E. 1979. *Introducció a la fauna d'Andorra*. Inst. Est. Andor., Sec. Geogr. Andorra.
- BOETTGER, O. 1880. Neue Krötenvarietät von das Balearen. *Zool. Anz.*, 3: 642-643.
- BOETTGER, O. 1881. Beitrag zur Kenntnis der Reptilien und Amphibien Spaniens und der Balearen. *Abh. Senck. Naturf. Ges.*, 12: 371-392.
- BOHME, W. 1981. *Psammodromus algirus* (Linnaeus, 1766). Algerischer Sandläufer. In: *Handbuch der Reptilien und Amphibien Eurojoas* 1: 479-491 (W. Bohme, ed.), Wiesbaden, Akademische Verlagsgesellschaft.
- BOHME, W. & EISENTRAU, M. 1981. Vorläufiges Ergebnis eines unter natürlichen Bedingungen angesetzten Kreuzungsversuchs bei Pityusen-Eideschen, *Podarcis pityusensis* (Boscà, 1883) (Reptilia, Lacertidae). *Bonn Zool. Beitr.*, 32 (1-2): 145-156.
- BORNER, A. R. 1975. An annotated checklist and key to the saurofauna of Southeastern and Central Spain. *Bull. Maryland Herp. Soc.*, 11 (2): 31-39.
- BOSCÀ, A. 1916. Batracios y Reptiles. In: *Fauna Valenciana. Geografía del Reino de Valencia*: 91-96. Martín, Valencia.
- BOSCÀ, E. 1873. Sobre la no existencia de víboras en las islas Columbretes. *An. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 2: 15.
- BOSCÀ, E. 1876. Noticia sobre una especie de *Hyla* probablemente nueva y sobre el reptil llamado «sacre» en Valencia. *Ibid.*, 5: 74.
- BOSCÀ, E. 1877a. Catálogo de los reptiles y anfibios observados en España, Portugal e islas Baleares. *Ibid.*, 6: 39-69.
- BOSCÀ, E. 1877b. Datos para la biología de *Pleurodeles waltli* Mich. *Ibid.*, 6: 20-24.
- BOSCÀ, E. 1878a. Comparación del *Bufo viridis* y el *Bufo calamita*. *Ibid.*, 7: 37-38.
- BOSCÀ, E. 1878b. Note sur une forme nouvelle ou peu connue de vipère. *Bull. Soc. Zool. Fr.*, 3: 116-121.
- BOSCÀ, E. 1879. Las víboras de España. *An. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 8: 65-86.
- BOSCÀ, E. 1880a. Formas diversas de *Alytes obstetricans* Laur. *Ibid.*, 9: 4.
- BOSCÀ, E. 1880b. *Gongylus bedriagai*, nueva subespecie de la Península Ibérica. *Ibid.*, 9: 495-503.
- BOSCÀ, E. 1880c. Catalogue des reptiles et amphibiens de la Péninsule Ibérique et des îles Baléares. *Bull. Soc. Zool. Fr.*, 5: 240-287.
- BOSCÀ, E. 1881a. Correcciones y adiciones al catálogo de los reptiles y anfibios de España, Portugal e islas Baleares. *An. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 10: 89-112.
- BOSCÀ, E. 1881b. Excursión herpetológica a Mallorca. *Ibid.*, 10 act.: 9-12.
- BOSCÀ, E. 1883. Exploración herpetológica de la isla de Ibiza. *Ibid.*, 12: 241-250.
- BOSCÀ, E. 1901. *Notas histórico-naturales a propósito de la localidad y provincia de Valencia*. Valencia.
- BOSCÀ, E. 1916a. Adiciones herpetológicas a la fauna de Cataluña. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 16: 191-194.
- BOSCÀ, E. 1916b. Dos observaciones a propósito de la *Lacerta muralis* en España. *Ibid.*, 16: 327-330.
- BOSCÀ, E. 1916c. Individuo anómalo de *Quelonia mydas* (L.) en el Mediterráneo. *Ibid.*, 16: 446-448.
- BOSCÀ, E. 1919. Una adición al género *Pelobates* Wagler. *Ibid.*, 19: 89-93.
- BOULENGER, G. A. 1905. A contribution to our knowledge of the varieties of Wall Lizard (*Lacerta muralis*) in Western Europe and North Africa. *Trans. Zool. Soc. Lond.*, 17 (4): 351-437.
- BOULENGER, G. A. 1917. Les batraciens urodèles rapportés au genre *Euproctius*, leurs rapports éthologiques et phylogéniques. *C. R. Acad. Sci. Paris*, 164: 709-801.
- BOVÉ I PIQUÉ, E. 1897. *Topografía médica de Sallent (prov. Barcelona)*. Barcelona.
- BRAUN, M. 1877. *Lacerta tilfordi* and *L. muralis*. *Arb. Zool. Inst.*, 4: 23.
- BROS, V., MIRALLÉS, J. & REAL, J. 1981. *La fauna del Vallès Occidental*. El Pot, Catalunya.
- BUCHHOLZ, K. F. 1954a. Zur Kenntnis der Rassen von *Lacerta pityusensis* Boscà (Reptilia, Lacertidae). *Bonn Zool. Beitr.*, 5: 69-88.
- BUCHHOLZ, K. F. 1954b. Ein neuer *Hemidactylus* von den Balearen (Reptilia, Gekkonidae). *Ibid.*, 5: 68.
- BUITENEN, N. van, 1963. Ibiza. *Lacerta*, 21: 77-79.
- CADEVALL, J. 1904. Una excursió a Núria. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 4 (8-9): 103-104.
- CAMPENY, R. 1983. *Contribució al coneixement de la reproducció i desenvolupament larvari de*

- renti, 1768) et *Lacerta hispanica* Steindachner, 1870, dans les populations sympatriques d'Espagne et du Languedoc-Roussillon. *C. R. Acad. Sci. Paris*, 282: 285-288.
- GÜNTHER, A. 1874. Description of a new European species of *Zootoca*. *Ann. Mag. Nat. Hist.*, London, (4) 14.
- HARTMANN, M. 1953. Die Rassenaufspaltung der Balearischen Inseleidechsen. *Zool. Jb. Jena*, 64: 86-96.
- HEMMER, H. & ALCOVER, J. A. (eds.). 1984. *Historia biológica del Ferreret*. Moll. Ciutat de Mallorca.
- HEMMER, H. & KADEL, B. 1980. Studien am Wasserfrosch *Rana perezi* (Seoane, 1885) der Balearen (Amphibia, Anura, Ranidae). *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 24: 55-70.
- HEMMER, H., KADEL, B. & KADEL, K. 1981. The Balearic toad (*Bufo viridis balearicus* (Boettger, 1881)), human bronze age culture, and Mediterranean biogeography. *Amphibia-Reptilia*, 2: 217-230.
- HEMMER, H. & KADEL, K. 1981. Beobachtungen zur ökologie der wechselkrote *Bufo viridis* Laurenti, 1768 der Balearen (Amphibia, Anura, Bufonidae). *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 25: 125-134.
- HOEVERS, L. G. A. 1967. Herpetologische Waarnemingen en der Pyreneeën. *Lacerta*, 25 (8): 63-66.
- HOOGMOED, M. S. 1964. Nogmaals Spaanse Duinhaagedissen. *Ibid.*, 22 (8): 44-45.
- HORTA, N. 1983a. *Estudi sobre la capacitat de relació entre una direcció i un estímul en Triturus marmoratus marmoratus* (Latreille, 1800 (Amphibia, Caudata)). Tesis de llicenciatura. Universitat Autònoma de Barcelona.
- HORTA, N. 1983b. Notes sobre el comportament de *Triturus marmoratus marmoratus* (Latreille) 1800 (Amphibia, Caudata). Pautes de locomoció. *Butll. SCIH*, 2 (1): 9.
- HORTA, N. 1983c. Notes sobre el comportament de *Triturus marmoratus marmoratus* (Latreille) 1800 (Amphibia, Caudata). Conducta sexual. *Ibid.*, 3 (1): 5-9.
- HORTA, N. & FONTANET, X. 1983. Algunes citacions herpetològiques a Andorra. *Ibid.*, 4 (1): 6-8.
- JANET, A. 1915. Cassos d'aberració en la *Lacerta muralis*. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 15 (7): 121.
- JUNYENT, F. 1967. Anotacions sobre un exemplar de *Vipera aspis* Linneus, capturat en el Pirineo leridano. *Butll. Centr. Excur. comarca Bages*, 3 (2.ª ep.): 17-19.
- JUNYENT, F. 1980. Els amfibis i els rèptils del Bages. In: *El Bages. Aproximació al medi natural i humà de la comarca*: 139-202. Montblanc-Martin. Granollers.
- JUNYENT, F. 1980/1982. Irregularitats observades en els escuts cefàlics i plaques ventrals de tres exemplars de *Malpolon monspessulanus* (Hermann) 1804. *Acta Grup Autòn. Manresa, Inst. Cat. Hist. Nat.*, 2: 91-97.
- JUNYENT, F. 1980/1982. Presència de *Triturus marmoratus* (Latreille) 1800, a Viladassau (Sta. Maria d'Oló). *Bages. Ibid.*, 2: 107.
- KLEMMER, K. 1959. Systematische Stellung und Rassengliederung der Spanischen Mauereidechse, *Lacerta hispanica*. *Senck. biol.*, 40: 245-250.
- KLEMMER, K. 1961. Las islas Columbretes, die Schlangeneinseln ohne Schlangen. *Natur und Volk*, 91: 39-47.
- KNOEPPFLER, L. Ph. 1961a. *Contribution à l'étude du genre Discoglossus* (Amphibiens, Anoures). Thèse de Doctorat. Université de Paris.
- KNOEPPFLER, L. Ph. 1961b. *Distribution géographique et biologie des Amphibiens Anoures de France*. Thèse de Doctorat (2e thèse). Université de Paris.
- KNOEPPFLER, L. Ph. 1962a. La faune herpétologique des Bouillouses (Pyrénées-Orientales). *Vie Milieu*, 13 (2): 373-376.
- KNOEPPFLER, L. Ph. 1962b. Contribution à l'étude du genre *Discoglossus* (Amphibiens, Anoures). *Ibid.*, 13: 1-94.
- KNOEPPFLER, L. Ph. 1962c. Une curieuse anomalie de la carapace chez *Caretta caretta caretta* (Linnaeus, 1758). *Ibid.*, 13 (2): 327-331.
- KNOEPPFLER, L. Ph. 1979a. *Testudo hermanni robertmertensi* Wermuth, 1952. In: *Documents pour un Atlas Zoogéographique du Languedoc-Roussillon*: 15, Univ. Paul Valéry, Montpellier.
- KNOEPPFLER, L. Ph. 1979b. La Cistude de Mauritanie (*Clemmys caspica leprosa* Schweigger, 1812) fait-elle partie de la faune de France? *Bull. Soc. Herp. Fr.*, 12: 22-26.
- KNOEPPFLER, L. Ph. 1979c. *Discoglossus pictus* Otth, 1837. In: *Documents pour un Atlas Zoogéographique du Languedoc-Roussillon*: 2, Univ. Paul Valéry, Montpellier.
- KNOEPPFLER, L. Ph. 1979d. *Clemmys caspica leprosa* (Schweigger, 1812). In: *Ibid.*, 13.
- KNOEPPFLER, L. Ph. & SOCHUREK, E. 1956a. Amphibiens und Reptilien zwischen Banyuls und Menton. I. *Aqu. Terr.*, 3 (5): 147-151.
- KNOEPPFLER, L. Ph. & SOCHUREK, E. 1956b. Amphibiens und Reptilien zwischen Banyuls und Menton. II. *Ibid.*, 3 (6): 181-183.
- KOCH, K. 1928. Sammeltage auf den Inseln der Balearen- und Pityusen-Gruppe. *Bl. Aquar. Kde.*, 39: 153-160, 175-179.
- KRAMER, T. & VICKERS, B. R. 1983. *Testudo hermanni robertmertensi* Wermuth on Mallorca (Balearic Is.). *Testudo*, 2 (2): 7-12.
- LAHMANN, L. 1980. Zum vorkommen der Europäischen Sumpfschildkröte, *Emys orbicularis*, auf Menorca, Balearen (Spanien) (Reptilia: Testudines: Emydidae). *Salamandra*, 16: 132-134.
- LILGE, D. 1975. Systematisch, Biometrische Untersuchungen von *Lacerta pityusensis*. *Ibid.*, 15: 145-178.
- LÓPEZ JURADO, L. F., JORDANO, P. & RUIZ, M. 1978. Ecología de una población insular mediterránea del Eslizón Ibérico, *Chalcides bedriagai* (Sauria, Scincidae). *Doñana, Acta Vertebrata*, 5 (1): 19-34.
- LÓPEZ JURADO, L. F., TALAVERA, P. A., IBÁÑEZ, J. M., MACÍVOR, J. A. & GARCÍA, A. 1979. Las tortugas terrestres *Testudo graeca* y *Testudo hermanni* en España. *Naturalia Hispanica*, 17: 1-63.
- MALUQUER, J. 1915a. *Tropidonotus viperinus* a Castelldefels. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 15 (3): 34.
- MALUQUER, J. 1915b. Notes herpetològiques. *Ibid.*, 15 (6): 87.
- MALUQUER, J. 1915c. El *Rhinechis scalaris*, Boie, a Catalunya. *Ibid.*, 15 (6): 111.
- MALUQUER, J. 1916a. Nota herpetològica. *Ibid.*, 16 (1): 11-14.
- MALUQUER, J. 1916b. El *Bufo calamita* Laur., a Seba (Montseny). *Ibid.*, 16 (4): 53.
- MALUQUER, J. 1916c. Rèptils i amfibis dels voltants de Caldes de Montbuy. *Ibid.*, 16 (4): 53-54.
- MALUQUER, J. 1916d. Excursió al Prat de Llobregat. *Ibid.*, 16 (4): 54.
- MALUQUER, J. 1916e. Primera llista de rèptils i amfibis de Catalunya. *Ibid.*, 16 (4): 55-63.
- MALUQUER, J. 1916f. Noves herpetològiques. *Ibid.*, 16 (7): 108.
- MALUQUER, J. 1916g. Noves herpetològiques. *Ibid.*, 16 (7): 111-119.
- MALUQUER, J. 1916h. Sobre un gènere poc conegut de la fauna herpetològica de Catalunya. *An. Junta Cienc. Nat.*, 1: 107-115.
- MALUQUER, J. 1917a. Una nova varietat de sargantana a Catalunya. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 17 (2-3): 18.
- MALUQUER, J. 1917b. Aparellament tardoral d'ofidis. *Ibid.*, 17 (6): 86-87.
- MALUQUER, J. 1917c. Dues recoleccions de tortugues. *Ibid.*, 17 (6): 87.
- MALUQUER, J. 1917d. Una nova localitat de *Zamenis hippocrepis* Linné. *Ibid.*, 17 (6): 87.
- MALUQUER, J. 1917e. Alguns rèptils i batracis del Montsec. *Ibid.*, 17 (6): 87.
- MALUQUER, J. 1917f. Comunicacions herpetològiques. *Ibid.*, 17 (7): 101.
- MALUQUER, J. 1917g. De re herpetològica. *Ibid.*, 17 (7): 108-111.
- MALUQUER, J. 1917h. La secció herpetològica del Museu. *An. Junta Cienc. Nat.*, 2 (2): 553-567.
- MALUQUER, J. 1917i. L'estudi de l'Herpetologia. *Ibid.*, 2 (2): 692-694.
- MALUQUER, J. 1917j. Instruccions als recollectors de Rèptils i Batracis amb destí al Museu. *Mus. Barc. Scient. Nat. Opera, ser. zool.*, 3: 1-21.
- MALUQUER, J. 1917k. Les serps de Catalunya. *Ibid.*, 7: 1-87.
- MALUQUER, J. 1918a. El «*Molge marmorata* Latreille» de Banyoles. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 18 (3): 59.
- MALUQUER, J. 1918b. Nova localitat de *Pelodytes punctatus* Daud. *Ibid.*, 18 (4): 76.
- MALUQUER, J. 1918c. Les tortugues de Catalunya. *Physis*, 1: 158-161.
- MALUQUER, J. 1918d. Nostres llangardaixos. *Ibid.*, 3: 72-74.
- MALUQUER, J. 1918e. Notas herpetològiques. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 18: 402-406.
- MALUQUER, J. 1918f. La secció herpetològica en 1918. *An. Junta Cienc. Nat.*, 3: 277-293.
- MALUQUER, J. 1919a. Recull herpetològic. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 19 (3-4): 84-87.
- MALUQUER, J. 1919b. Contribució al coneixement de la dispersió dels rèptils i batracis a Catalunya. *Ibid.*, 19 (5-6): 103-105.
- MALUQUER, J. 1919c. Les tortugues de Catalunya. *Treb. Mus. Cienc. Nat.*, ser. zool., 8: 93-159.
- MALUQUER, J. 1919d. Presència de la *Testudo ibera* Pallas en Formentera. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 19: 384-385.
- MALUQUER, J. 1926. «Amphibien und Reptilien aus dem Nördlichen und Östlichen Spanien, gesammelt von Dr. Haas» von Robert Mertens. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 26 (4): 92-95.
- MALUQUER, Josep. 1902. Dels voltants de Mollet del Vallès i Sant Fost. *Ibid.*, 2 (11): 125.
- MALUQUER, Josep. 1917. Excursió a Santa Catalina i Lloret de Mar. *Ibid.*, 17 (6): 87.
- MALUQUER, S. 1903. Excursió a la punta del Llobregat. *Ibid.*, 3 (16): 45.
- MALUQUER, S. 1905. Excursió a Artesa de Segre. *Ibid.*, 5 (5): 74.
- MALUQUER, S. 1910. El *Coelopeltis monspessulanus* al Prat de Llobregat. *Ibid.*, 10 (1): 11.
- MALUQUER, S. 1918a. Estudi de la naturalesa. *Ibid.*, 18 (9): 171.
- MALUQUER, S. 1918b. L'aquari i el vivari del parc des de llur inauguració. *An. Junta Cienc. Nat.*, 3: 345-355.
- MALUQUER, S. 1918c. Notes curtes. *Physis*, 2: 62.
- MALUQUER, S. 1918d. Notes curtes. *Ibid.*, 3: 78-80.
- MALUQUER, S. 1918e. Una gentil serpeta de terrari, la *Coronella girondica* Daud., o serpeta rossa. *Ibid.*, 8: 166-167.
- MALUQUER, S. 1918f. Noves adquisicions del vivari del Museu de Catalunya. *Ibid.*, 9: 181-182.
- MALUQUER, S. 1918g. *L'aquari d'aigua dolça*. Biblioteca Physis, Barcelona.
- MALUQUER, S. 1920. Nova localitat de la *Coronella girondica* Dum. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 20 (8): 175-176.
- MALUQUER, S. 1921. Un batraci de Vallvidrera. *Ibid.*, 21 (3-4): 70.
- MALUQUER, S. 1956. Anfíbios y reptiles de la Poble de Segur. *Pirineos*, 39-42: 45-55.
- MALUQUER, S. & MALUQUER, Josep. 1902. De l'excursió a Sant Cugat del Vallès. *Butll. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 2 (11): 51.
- MALUQUER MARGALEF, J. 1981 (1983). Fauna herpetològica de les serralades exteriors del Prepirineu Occidental de Catalunya. *Misc. Zool.*, 7: 117-129.
- MALUQUER MARGALEF, J. 1984. Nouvelles données sur la répartition sous-pyrénéenne d'*Euproctus asper* (Dugès, 1852). *Bull. Soc. Herp. Fr.*, 29: 38-43.
- MARGALEF, R. 1948. Flora, fauna y comunidades bióticas de las aguas dulces del Pirineo de la Cerdaña. *Monogr. Estac. Est. Pir.*, 11.
- MARGALEF, R. 1951. Materiales para la hidrobiología de la isla de Ibiza. *Publ. Inst. Biol. Aplic.*, 8: 5-70.
- MARGALEF, R. 1952. La vida en las aguas dulces de Andorra. *Act. I Congr. Int. Est. Pir.*, 1950: 69.
- MARGALEF, R. 1961. Modalités de l'évolution en rapport avec la simplification des biocénoses insulaires. Les lézards des Baléares et Columbretes. In: *Le Peuplement des Isles Méditerranéennes et le Problème de l'Insularité*: 315-317. Centr. Nat. Rech. Sci., Banyuls-sur-Mer.
- MARHERR, E. 1937. Zur Haltung der Balearen-Eidechsen. *Bl. Aquar. Kde.*, 48: 220-221.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1965a. Exploración de las islas Pitiusas. Gecónidos. *Misc. Zool.*, 2 (1): 133-137.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1965b. La distribution des Geckos dans les Pityuses. *Rap. Réun. CIESMM*, 18 (2): 537-538.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1967a. Reptiles hallados o citados en Menorca. *Rev. de Menorca*, 3: 211-216.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1967b. Las comunidades naturales del sur de Menorca. *Ibid.*, 4: 233-301.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1974a. *Contribución al estudio de la biología de los reptiles ibéricos: gecónidos*. Tesis de Doctorado. Universitat de Barcelona.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1974b. Contribución al estudio de la biología de los gecónidos ibéricos (Reptilia, Sauria). *P. Centr. pir. Biol. exp.*, 5: 1-294.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1974c. Los reptiles más frecuentes del Pirineo Oriental. *Act. VII Congr. Int. Est. Pir.*, Seu d'Urgell: 79-81.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1975. Clima y actividad en animales poiquiloterms. *P. Centr. pir. Biol. exp.*, 7: 155-161.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1976a. Problemàtica dels rèptils i dels amfibis. In: *Natura, ús o abús? Llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*: 187-189 (R. Folch, Ed.), Barcino. Barcelona.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1976b. Espècies o grups amenaçats. Rèptils i amfibis. *Ibid.*, 222-227. Barcino. Barcelona.

- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1976c. Nueva lagartija montana en España. *Misc. Zool.*, 3 (5): 177-179.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1977. Observaciones ecológicas sobre *Lacerta monticola bonnali* Lantz, en el Pirineo español. *P. Centr. pir. Biol. exp.*, 8: 103-122.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1980. Algunos datos sobre las poblaciones meridionales del tritón pirenaico, *Euproctus asper*. Dugès. *Studia oecologica*, 2: 135-154.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1982. La actividad anual de la herpetofauna pirenaica: Análisis de la distribución de las citas. *P. Centr. pir. Biol. exp.*, 13: 99-109.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. 1983. Atlas herpetológico del Pirineo. *Munibe*, 35: 51-80.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. & BALCELLS, E. 1964. Nuevas citas pirenaicas de saurios. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Biol.)*, 62: 421-423.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. & CIRER, A. M. 1982. Notes on some endangered species of Spanish Herpetofauna: I. *Podarcis pityusensis* Boscà. *Biol. Conserv.*, 22 (4): 295-314.
- MARTÍNEZ RICA, J. P. & CLERGUE-GAZEAU, M. 1977. Données nouvelles sur la répartition géographique de l'espèce *Euproctus asper* (Dugès), Urodèle Salamandridae. *Bull. Soc. Hist. Nat. Toulouse*, 113 (3-4): 318-330.
- MARTÍNEZ SÁEZ, F. P. 1875. Nota sobre algunos reptiles de Menorca. *An. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 4: 93-94.
- MASCARÓ, J. M. 1914. *Topografía médica de Banyoles*. Banyoles.
- MASSIP, J. M. 1979. Les tortugues de l'Estany. *Rev. Banyoles*, 554-555: 47-49.
- MASSIP, J. M. 1981. Noves cites a les nostres comarques de la colobra d'Esculapi (*Elaphe longissima*). *Rev. Girona*, 95: 121-125.
- MASSIP, J. M. 1982. Notes sobre alguns rèptils de la comarca de Banyoles. *Ibid.*, 100: 217-224.
- MASSIP, J. M. 1983. La fauna de vertebrats de Banyoles. (Ciència), 26: 52-54.
- MATISSON, C. & SMITH, N. D. 1980. Die Balearen-*hagedis Podarcis lilfordi* op Menorca. *Lacerta*, 38 (7): 59-61.
- MAYOL, J. 1981. Presència de gecònids (Rept., Sauria) als illots balears. *Mayurqa*, 17: 167-173.
- MAYOL, J. & ALCOVER, J. A. 1981. Survival of *Baleaphryne* Sanchiz and Adrover, 1979 (Amphibia, Anura, Discoglossidae) on Mallorca. *Amphibia-Reptilia*, 1: 343-345.
- MAYOL, J., ALCOVER, J. A., ALOMAR, G., POMAR, G., JURADO, J. & JAUME, D. 1980. Supervivència de *Baleaphryne* (Amphibia, Anura, Discoglossidae) a les muntanyes de Mallorca. Nota preliminar. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 45: 115-119.
- MERTENS, R. 1921a. *Lacerta (Scelaris) perspiciliata* D.-B., eine für Europe neue Eidechse. *Zool. Anz.*, 85.
- MERTENS, R. 1921b. Eine neue Eidechse von den Pityusen. *Senckenbergiana*, 3: 142-146.
- MERTENS, R. 1922. Pityusen und Balcaeren Eidechsen in Gefangenschaft. *Bl. Aquar. Kde.*, 33: 136-138.
- MERTENS, R. 1925. Amphibien und Reptilien aus dem Nördlichen und Östlichen Spanien, gesammelt von Dr. F. Hass. *Abh. Senk. Naturf. Ges.*, 39 (1): 27-129.
- MERTENS, R. 1927. Über die Rassen der Pityusen Eidechse *Lacerta pityusensis* Boscà. *Zool. Anz.*, 69: 299-304.
- MERTENS, R. 1946. Über einige mediterrane Schildkröten Rassen. *Senckenbergiana*, 27: 111-118.
- MERTENS, R. 1957. Mallorca: ein herpetogeographisches problem. *Zool. Beitr.*, 3: 1-16.
- MERTENS, R. 1958. Über die Balearische Toro Eidechse, *Lacerta lilfordi toronis*. *Senck. biol.*, 39: 47-50.
- MEYER, W. 1948. Die Pityusen-Inseln Formentera und ihre Eidechsen. *Aquar. Terraz. Z. Stuttgart*, 4: 46-48.
- MONTORI, A., LLORENTE, G. & NADAL, J. 1982. Niveles de residuos de plaguicidas organoclorados en el tritón pirenaico (*Euproctus asper* Dugès, 1852). *P. Centr. pir. Biol. exp.*, 13: 33-38.
- MONTORI, A. & PASCUAL, X. 1981. Nota sobre la distribución de *Euproctus asper* (Dugès, 1852) en Cataluña: I. Primera localidad para el macizo del Montseny. *P. Dept. Zool.*, 6: 85-88.
- MORER I LAGOT, J. 1879. Apuntes para el estudio de la flora y fauna de la comarca de Camprodon. In: *Historia de Camprodon*. Morer i Lagot, J. & Galí, F., Camprodon.
- MORGUE, M. 1931. Erreurs et omissions à signaler au sujet de certains reptiles de France. *Bull. Soc. Linn. Lyon*, 10 (12): 92-93.
- MÜLLER, L. 1905. Ein never Fundort der *Lacerta serpa* Raf. *Zool. Anz.*, 28: 502-504.
- MÜLLER, L. 1927a. Beitrag zur Kenntnis der Rassen von *Lacerta lilfordi* Gthr. *Ibid.*, 73: 257-269.
- MÜLLER, L. 1927b. Zweis weitere Rassen der *Lacerta lilfordi* Gthr. *Ibid.*, 74: 185-194.
- MÜLLER, L. 1928a. Zweiter Beitrag zur Kenntnis der Rassen von *Lacerta lilfordi* Gthr. *Ibid.*, 78: 261-273.
- MÜLLER, L. 1928b. Die Inselrassen der *Lacerta lilfordi* Gthr. *Ibid. suppl.*, 3: 333-337.
- MÜLLER, L. 1928c. Vorläufige Mitteilung über eine weitere Rassen der *Lacerta lilfordi* Gthr. *Bl. Aquar. Kde.*, 39: 471-473.
- MÜLLER, L. 1929. Über eine weitere Rassen der *Lacerta lilfordi* Gthr. *Ibid.*, 40: 295-296.
- NAVARRO, J. & SOLÉ, L. 1983. Contribució al coneixement de la distribució del ratbufí (*Euproctus asper* Dugès, 1852) a Catalunya. *Bull. SCIH*, 3 (1): 4.
- NAVARRO MARTÍN, F. 1941. Noticia de una gran tortuga de cuero, *Dermochelys coriacea* (L.), capturada en aguas de Mallorca. *Las Ciencias*, 4 (2): 359-365.
- NAVÁS, L., S. J. 1905. De Montserrat. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 5 (1-2): 14.
- NAVÁS, L., S. J. 1906. Notas zoológicas. XII. Novedades zoológicas de Aragón. *Bol. Soc. Arag. Cienc. Nat.*, 5: 199-213.
- NAVÁS, L., S. J. 1916. Excursions entomológicas al nord de la provincia de Lleida. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 16 (9): 150-158.
- NEBOT, J. 1982. Aportacions a l'herpetofauna de Santa Coloma de Gramenet. *Puig Castellar*, 3.ª ep., 5: 174-176.
- PALACIOS, F. & CASTROVIEJO, J. 1975. Descripción de una nueva subespecie de lagarto ágil (*Lacerta agilis garzoni*) de los Pirineos. *Doñana, Acta Vertebrata*, 2 (1): 5-24.
- PALACIOS, F., IBÁÑEZ, C. & ESCUDERO, J. 1978. Algunos datos sobre la alimentación de la cabra montés ibérica (*Capra pirenaica* Schinz, 1838) y notas sobre la fauna de la sierra de Montenegro (Tarragona). *Bol. Est. Centr. Ecol.*, 7 (14): 59-66.
- PALAU, J. 1974. Nuevos datos sobre la distribución geográfica de los anfibios y reptiles ibéricos. *Doñana, Acta Vertebrata*, 1 (1): 19-27.
- PALAU, J. & SCHMIDTLER, J. 1969. Notas para el estudio de la herpetofauna ibérica. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Biol.)*, 67: 19-26.
- PARDO, L. 1919. Avance de un catálogo de nombres vulgares de la fauna valenciana. *An. Inst. Gen. Tèc. Valencia*: 1-31.
- PARDO, L. 1925. Las colecciones de anfibios y reptiles, aves y mamíferos del Museo de Historia Natural del Instituto. *An. Inst. Nac. 2.ª Enseñ.*, Valencia, 13: 1-97.
- PARDO, L. 1934. La albufera de Anna (Valencia). *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 34 (1): 108-120.
- PARENT, G. H. 1982. *Bibliographie de l'Herpetofaune Française*. Invent. Faune et Flore, fasc. 17-18, Paris, Secretariat de la Faune et de la Flore.
- PASCUAL, X. 1984. Herpetofauna de les illes Medes. In: *Els Sistemes Naturals de les illes Medes* (Ros, J. D., Olivella, I. & Gili, J. M., Eds.). Arx. Sec. Ciènc., LX: 273-276. IEC.
- PASCUAL, X. & CAMPENY, R. 1983. A preliminary note on the distribution of *Triturus helveticus* in Catalonia (Spain). *British J. Herpet.*, 6: 346-347.
- PASCUAL, X. & MONTORI, A. 1981 (1983). Contribució al estudio de *Rana temporaria* L. (Amphibia, Ranidae) en Sta. Fe del Montseny (Barcelona). I. Descripción de la zona y estima de la población. *Misc. Zool.*, 7: 109-115.
- PASCUAL, X. & MONTORI, A. 1982. Características del ciclo biológico de *Rana temporaria* L. (Amphibia, Anura) en Sta. Fe del Montseny (Barcelona). *P. Centr. pir. Biol. exp.*, 13: 51-54.
- PASCUAL I PRATS, J. 1878. Apuntes para la fauna de la provincia de Gerona. *Rev. Girona*, 2: 131-132.
- PÉREZ ARCAS, L. 1872. Especies nuevas o críticas de la fauna española. I.^a parte: *Gongylus ocellatus*. *An. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 1: 89-93.
- PÉREZ MELLADO, V. & SALVADOR, A. 1981. Actividad y termorregulación estival de *Podarcis pityusensis* Boscà, 1883 (Sauria, Lacertidae) en Ibiza y Formentera. *Amphibia-Reptilia*, 2: 181-186.
- PETIT, G. & DELABIE, J. 1951. Remarques à propos de la pullulation de *Pelobates cultripes* (Cuv.) (Amphibiens), au cours de l'été 1951, dans la région de Saint-Cyprien-Canet (Pyrénées-Orientales). *Vie Milieu*, 2 (3): 401-405.
- PETIT, G. & LOMONT, H. 1958. Nouvelle pullulation de *Pelobates* dans la région du Canet (Pyr.-Or.). *Ibid.*, 9 (1): 131-132.
- PETIT, G. & KNOEPPFLER, L. Ph. 1959. Sur la disparition des amphibiens et des reptiles Méditerranéens. *C. R. Reun. Tech. d'Athens, UICN.*, 5: 50-53.
- PLANTADA I FONOLLEDA, V. 1903. Vertebrats del Vallès. Catàleg dels observats en aquesta comarca. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 3 (22-23): 111-118.
- POLLS, M. 1982. *Síntesis biogeogràfica y aspectos ecológicos de la herpetofauna del Alt Empordà*. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona.
- POZUELO, M. 1974. Biogeografía en la evolución de un grupo de formas de *Coluber* en el Paleártico occidental. *Doñana, Acta Vertebrata*, 1 (1): 29-49.
- PRATS, P. 1979. Fauna de Menorca. In: *Geografía e Historia de Menorca*: 360-438. (Mascaró-Pasariu, J. Ed.)
- PUERTOLAS, J. 1917. Sinopsis de las serpientes de Cataluña. *Bol. Soc. Aragon. Cienc. Nat.*, 16: 192-196.
- PUJADES SERRATOSA, R. 1879. *Topografía mèdica de Sant Benat*. Barcelona.
- PUJIULA, J. 1931. *Pelobates cultripes*, Tsch. Datos ecológicos y técnicos referentes a la reproducción. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 31 (4-5-6): 81-88.
- RAMIS I RAMIS, J. 1814. *Specimen animalium, vegetabilium, et mineralium in insula Minorica frequentiorum ad normam Linnaeani Systematis, Exaratum. Accedunt nomina Vernacula in quantum fieri potuit*. Magone Balearium.
- RISCH, J. P. 1978. Les tortues terrestres paléarctiques (*Testudo* spp.) en France: présence a l'état sauvage, maintien et reproduction en captivité. *Bull. Soc. Zool. Fr.*, 103 (4): 524-527.
- RODRÍGUEZ RUIZ, F. J. 1974. Nuevas citas de geckos en las islas Pitiusas. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Biol.)*, 72: 237-239.
- RODRÍGUEZ RUIZ, F. J. 1975. *Datos sobre la sistemática de los lacértidos de la isla de Formentera e islotes adyacentes*. Tesis de licenciatura. Universidad Complutense de Madrid.
- RODRÍGUEZ RUIZ, F. J. 1976. Datos sobre la sistemática de los lacértidos de la isla de Formentera e islotes adyacentes. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 21: 47-75.
- ROMANÍ, A. 1905. De Capellades. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 5 (8): 122.
- ROMANÍ, A. 1917. Qualques vertebrats de Capellades i sa comarca. *Ibid.*, 17 (2-3): 20-26.
- ROMANÍ, A. 1918. *L'Alytes obstetricans* Laurenti, i la pretinguda generació expontània dels gripaus. *Physis*, 2: 56-58.
- SALVADOR, A. 1976. Materiales para una «Herpetofauna Balearica». I. Las lagartijas baleares de la isla de Malgrats. *Bol. Est. Centr. Ecol.*, 5 (9): 73-79.
- SALVADOR, A. 1978. Materiales para una «Herpetofauna Balearica». 5. Las salamaneques y tortugas del archipiélago de Cabrera. *Doñana, Acta Vertebrata*, 5 (1): 5-17.
- SALVADOR, A. 1979a. Materiales para una «Herpetofauna Balearica». 2. Taxonomía de las lagartijas baleares del archipiélago de Cabrera. *Bonn Zool. Beitr.*, 30: 176-191.
- SALVADOR, A. 1979b. Una nueva subespecie melánica de lagartija balear (*Lacerta lilfordi*). *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Biol.)*, 77: 491-492.
- SALVADOR, A. 1980. Interaction between the Balearic lizard (*Podarcis lilfordi*) and Eleonora's Falcon (*Falco eleonora*). *J. Herpet.*, 14 (1): 101.
- SALVADOR, A. 1981a. *Hemidactylus turcicus* (Linnaeus, 1758). Europaischer Habfingergecko. In: *Handbuch der Reptilien und Amphibien Europas*, 1: 84-107 (W. Bohme, ed.), Wiesbaden, Akademische Verlagsgesellschaft.
- SALVADOR, A. 1981b. *Acanthodactylus erythrinus* (Schinz, 1883). Europaischer Fransenfinger. *Ibid.*, 1: 376-388 (W. Bohme, Ed.), Wiesbaden, Akademische Verlagsgesellschaft.
- SALVAÑA, J. M. 1889. Flora y fauna de Mataró y su zona. In: *Topografía médica de Mataró y su zona* (A. Franquesa, Ed.), Mataró.
- SAÑE, J. 1983. Algunes cites de rèptils, amfibis i peixos a Osona. *Bull. SCIH*, 4 (1): 2-5.
- SEGER, E. 1908. Reptilien und Amphibien auf Mallorca. *Bl. Aquar. Kde.*, 5: 33-34.
- SEGARRA, I. 1914. *L'Hemidactylus turcicus* en la vessant del Tibidabo. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 14 (3): 52.
- SEGARRA, I. 1915. Captura de *Tropidosauria algira* L. a Sant Pere Màrtir. *Ibid.*, 15 (5): 68.
- SEGARRA, I. 1932. Mercadeig de sargantanes a les Balears. *Ibid.*, 32 (4-5-6): 50.
- SEGARRA, I. 1933. Novetats herpetològiques. *Ibid.*, 33 (1): 388-389.
- SERRADELL, B. 1909. L'avenc dels Pouetons de les Agulles a la muntanya de Montserrat (terme del Bruc). *Sota Terra*, 1907: 117-168.
- SEVA, E. 1981. *Taxocenosis de lacértidos en un are-*

- nal costero alicantino. Tesis de doctorado. Universidad de Alicante.
- SEVA, E. 1983. Ressource partitioning between *Acanthodactylus erythrurus* and *Psammotromus algirus* (Sauria, Lacertidae) in a coastal sand area. *Communication 2ond. Ord. General Meeting, SEH*, León.
- SEVA, E. 1984. Reparto de recursos entre dos especies psammófilas de saurios, *Acanthodactylus erythrurus* y *Psammotromus algirus*. Arenal costero de Alicante. *Mediterránea*, 7: 5-25.
- SEVA, E. & ESCARRÉ, A. 1976. El eslizón ibérico (*Chalcides bedriagai*) en el medio insular de Nueva Tabarca (Prov. de Alicante). *Ibid.*, 1: 61-115.
- SEVA, E. & ESCARRÉ, A. 1980. Distribución espacial y temporal de *Acanthodactylus erythrurus* (Sauria, Lacertidae) en un arenal costero alicantino. *Ibid.*, 4: 133-162.
- SEVA, E. & ESCARRÉ, A. 1983. Estrategias en el reparto de recursos en cuatro especies de saurios del arenal alicantino. In: *Hombre y Medio Natural en Alicante*: 123-131. Publ. Univ. Alicante.
- SEVA, E., FERRANDIS, E. & ESCARRÉ, A. 1982. La selección del hábitat del arenal costero alicantino por *Acanthodactylus erythrurus* (Sauria: Lacertidae). Un proceso markoviano para la identificación de sus tendencias. *Mediterránea*, 6: 5-14.
- SOCIÉTÉ HERPÉTOLOGIQUE DE FRANCE. 1978. *Atlas Préliminaire des Reptiles et Amphibiens de France*. Montpellier.
- SORRE, M. 1913. *Les Pyrénées méditerranéennes, étude de géographie biologique*. Paris.
- STEMMLER-GYGER, O. 1970. Ein herpetologische Herfstreis naar Katalonien. *Lacerta*, 28 (5): 35-36; 28 (6): 44-47.
- THORN, R. 1964. The lizards of the Balearic islands, with discussion of their evolution. *Bull. Philadelphia Herp. Soc.*, 12: 29-34.
- TUIXANS, J. 1903. *Estudios topográfico-médicos de Badalona*. Barcelona.
- VAN BREE, P. J. H. 1960. Note sur les amphibiens et reptiles de la Massane. *Vie Milieu*, 12 (2): 380.
- VERGES VERNIS, P. 1895. *Topografía médica de San Esteban de Castellar*. Barcelona.
- VERICAD, J. R. & BALCELLS, E. 1974. Seres vivos de agua dulce y lugares húmedos. *Act. VII Congr. Int. Est. Pir.*, Seu d'Urgell: 63-76.
- VERICAD, J. R. & ESCARRÉ, A. 1976. Datos de alimentación de ofidios en el levante sur ibérico. *Mediterránea*, 1: 5-32.
- VICKERS, B. R. 1983. History of *Emys orbicularis* on Menorca. *British J. Herpet.*, 6: 310.
- VIDAL, A. 1965. Les batraciens des îles Pithyuses. *Rapp. Réunion. CIESMM*, 18 (2): 561-564.
- VIDAL, A. 1966. Estudio biológico de las islas Pitiusas: Anfíbios. *Publ. Inst. Biol. Aplic.*, 40: 81-112.
- VIDAL, A. & MARTÍNEZ RICA, J. P. 1964-65a. Exploración de las Pitiusas. *Supl. Misc. Zool.*, 2 (1): 28-29.
- VIDAL, A. & MARTÍNEZ RICA, J. P. 1964-65b. Campañas herpetológicas. *Ibid.*, 2 (1): 31-33.
- VILELLA, J. F. 1979. Herpetofauna de Catalunya. Nota preliminar sobre la herpetofauna de Vidrà (Gerona). *Misc. Zool.*, 5: 180-183.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1975. Algunos aspectos de la fauna herpetológica del NE. de la Península Ibérica. *Comunicación II Bienal Real Soc. Esp. Hist. Nat.*, La Laguna, oct. 1975. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Biol.)*, 73: 285.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1977a. Nota sobre vertebrats trobats a les cavitats de Catalunya. *Comunicació 6è Simposium Espeleologia-Bioespeleologia*, Terrassa: 43-46.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1977b. Algunos aspectos de la fauna herpetológica del nordeste de la Península Ibérica. *P. Dept. Zool.*, 2: 45-57.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1977c. La herpetofauna catalana. *Comunicación XIIe Congrès Européen d'Herpétologie*. Bonn.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1977d. La herpetofauna del Pirineo catalán. *Comunicación III Bienal Real Soc. Esp. Hist. Nat.*, Granada, sept. 1977. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Biol.)*, 77: 556.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1978. Sobre algunas especies poco comunes de la herpetofauna del NE ibérico. *P. Dept. Zool.*, 3: 67-72.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1979a. Sobre la distribución geográfica de los anuros en el NE ibérico. *Comunicación IV Bienal de la Real Soc. Esp. Hist. Nat.*, Valencia.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1979b. Els amfibis i rèptils. In: *Geografia Física dels Països Catalans*: 164-167 (O. Riba et al., eds.). Ketres. Barcelona.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1980a. *Podarcis* Wagler, 1830 en Ibérie orientale et l'évolution du groupe en Méditerranée occidentale. *Journées Etud. Systèm. et Biogéogr. Médit.*, CIESM, Cagliari: 187-188.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1980b. *Triturus marmoratus* (Latreille, 1800) (Amphibia, Urodela) mélanique dans les Pyrénées Orientales ibériques. *Vie Milieu*, 30 (3-4): 301-302.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1981a. El género *Rana* L., 1758 (Amphibia, Salientia) en el NE ibérico. *P. Dept. Zool.*, 6: 89-95.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1981b. La distribució circummediterrània d'*Hyla arborea* (Linnaeus, 1758) i d'*Hyla meridionalis* (Boettger, 1874) (Amphibia, Anura, Hylidae). *Treb. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 9: 75-78.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1981c. Clau senzilla per a la determinació de les espècies d'amfibis i rèptils de Catalunya. *Muntanya*, 88 (714): 351-356.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1982a. *Contribución al conocimiento de la fauna herpetológica del NE de la Península Ibérica*. Tesis de doctorat. Universitat de Barcelona.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1982b. El género *Podarcis* Wagler, 1830 en el NE ibérico: Diferenciación específica y distribución geográfica. *P. Centr. pir. Biol. exp.*, 13: 77-82.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1983. Biogeography of NE Iberian Herpetofauna. *Communication 2ond. Ord. General Meeting, SEH*, León.
- VIVES BALMAÑA, M. V. 1984. Herpetofauna de Catalogne: Aspects biogéographique et écologique. *Bull. Soc. Herp. Fr.*, 29: 33-34.
- VROOM, A. V. 1979. Schildpadden in Ampurias. *De Schildpad*, 5 (1): 16-19.
- VROOM, A. V. 1981. Herpetologische waarnemingen in het gebied van de rio Orlina. *De schildpad*, 7 (1): 21-26.
- VROOM, A. V. 1983. *Testudo hermanni robertmertensi* Wermuth and *Mauremys caspica leprosa* (Schweigger) in the Monts Albes habitat. El Ampurdan, NE. Spain. *Testudo*, 2 (2): 12-16.
- WERMUTH, H. 1952. *Testudo hermanni robertmertensi* n. subsp. und ihr Vorkommen in Spanien. *Senckenbergiana*, 33: 155-164.
- WETTSTEIN, O. 1937. Über Balearen Eidechsen. *Zool. Anz.*, 117: 293-297.
- WINTREBERT, P. 1908. Sur la présence du *DiscoGLOSSUS*. *Bull. Soc. Zool. Fr.*, 33: 54.
- WOLTERSTORFF, W. 1919. Die Tritonen der Untergattung *Euproctus* Gené und ihr Gefangenleben nebst einen Überblick der Urodelen der südwestlichen paläarktischen Region. Stuttgart.
- ZARIQUEY, R. 1919. *Coluber scalaris* d'Arenys de Mar. *Bull. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 19 (5-6): 94.